

Ke 'ilo'i mo malu'i koe mei he ngaahi kākā mo e ngāue hala 'oku 'iloa ko e Scams

Ko e hā 'a e Scam? Ko e scam ko hano loihiaki'i pe taki hala'i 'a e kakai' ke kaiha'asi 'enau pa'anga' pe fakamatala fakafo'ituitui'. 'Oku 'alu ke to e fakalalahi ange 'a e ngaahi faihala' pea to e faingata'a ange ke 'ilo'i.

Falala, 'Amanaki lelei mo e Fakailifia

'Oku fa'a ngāue'aki 'e he kau faihala' 'a e ngaahi ongo mālohi 'o kau ai 'a e falala, 'amanaki lelei pe fakailifia ke taki hala'i 'aki 'a e kakai'.

Falala: "Oku fa'a fakapuli mai 'a e kau kākā' ko ha kautaha falala'anga hangē ko ha pangikē pe ko ha potungāue fakapule'anga. Te nau to e fakapuli ko ha'o maheni pe mēmipa ho fāmili'.

'Amanaki lelei: 'Oku fa'a faka'ali mai 'e he kau kākā' mo ha ngaahi monū fakavalevale - ma'u pa'anga 'i ha founa vave, ngaahi koloa ki he mo'uilelei, pē ko ha'o 'ofa'anga.

Ilifia: 'Oku fa'a fakailifia'i koe 'e he kau kākā' ke ke ngāue fakavavevave, 'o pehē 'oku 'ikai ke totonu 'a e ngaahi fakamatala 'oku nau ma'u' pē kuo 'i ha tūkunga fakatu'utāmaki ha taha ho fāmili'.

Fetu'utaki ki he Netsafe ki ha fale'i ki he sitepu hoko':

netsafe.org.nz

0508 NETSAFE (0508 638 723)

SPONSORED BY

CHORUS

netsafe

Fakatokanga'i 'a e ngaahi faka'ilonga' pea lāunga'i 'a e ngaahi faihala' pe SCAMS

- S** **Surprise:** Tokanga makehe ki he ngaahi fetu'utaki fakatu'upakē. 'Oku fa'a fetu'utaki fakatu'upakē atu 'a e kau faihala' 'o loi atu ko ha kautaha faka'ofisiale hangē ko ha pangikē, pe ko ha kautaha 'uhila kinautolu.
- C** **Control:** 'E feinga atu 'a e kau faihala' ke ke fakahoko ha'o fili fakavavevave pe ngāue'aki ha uepisaiti kehe. Te nau loi atu 'o tala atu 'e mole ho faingmālie' ki ha monū pē 'e 'i ai 'a e tautea kapau he 'ikai ke ke fakahoko ha'o fili he vave taha'.
- A** **Access:** mātu'aki tokanga 'aupito 'o kapau 'e 'eke atu ke ke tuku mai ho'o fika fakapulipuli' pē ko ho'o ngaahi fakamatala fakaikiiki'. 'E lava ke 'eke atu 'e he kau faihia' ke ke fakapapau'i mai 'oku tonu ho'o fika 'akauni, fakatonutonu ha fehalaaki, pē faka'atāa hano solova mai ha palopalema mei ha feitu'u ta'efalala'anga.
- M** **Money:** Tokanga 'aupito kapau 'e kole atu ke ke totongi ha me'a 'i he 'initaneti'. 'I he taimi 'e ni'ihī 'e feinga atu 'a e kau faihala' ke ke 'oange ha totongi ki ha ngāue fakapepa, kaati 'oku 'iloa ko e gift card, ma'u 'anga pa'anga 'oku 'iloa ko e cryptocurrency pe fakaikiiki ki ho'o kaati pangikē.
- S** **Stop Communicating and Seek Support:** 'Oua te ke lomi 'a e ngaahi fehokotaki'anga' pe links, tuku atu ho ngaahi fakamatala fakafo'ituitui', pe totongi ha pa'anga. Tāpuni 'a e telefoni' he vave taha' kapau te nau tā atu. Fetu'utaki ki ho'o pangikē' pe kau polisi' he vave taha' kapau kuo' ke totongi ha pa'anga.

Ngaahi founa lelei

Tokanga ma'u pē: Tokanga 'aupito ki he ngaahi fetu'utaki mo e ngaahi tu'uaki fakatu'upakē kotoa pē. Fakapapau'i ma'u pē 'a e ngaahi fakamatala' 'aki ha'o vakai ki he founa faka'ofisiale pe ngaahi founa kehe'.

Tokanga ki he ngaahi me'a 'oku' ke vahevahe': Tokanga 'aupito ki he ngaahi me'a 'oku' ke vahevahe 'i he 'initaneti'. 'E lava ke ngāue'aki 'e he kau kākaa' 'a ho'o ngaahi fakamatala fakafo'ituitui' ke kākaa'i koe mo kaiha'asi 'a ho'o fakamatala fakafo'ituitui'.

Fakatokanga'i 'a e ngaahi faka'ilonga': Fakatokanga'i 'a e ngaahi founa kākā 'oku nau fa'a ngāue'aki' hangē ko e fakavave, fakatu'upakē pea mo hono fiema'u ke 'oange 'a ho'o ngaahi fakamatala fakafo'ituitui' pe totongi pa'anga'.

Tauhi malu 'a ho'o ngaahi fakamatala' pea mo e ngaahi me'a ngāue faka'ilekitulōnika': Ngāue'aki ha ngaahi fika pe hingoa fakapulipuli pe 'oku 'iloa ko e passwords 'oku faingata'a ke 'ilo'i, founa malu 'a e hū ki ho'o ngaahi fakamatala' pe 'oku 'iloa ko e two-factor authentication pea mo ha founa makehe pe 'oku 'iloa ko e password manager kapau 'oku faingamālie.